

19 Kasım Tarihsel Hafıza ve Tarih Savaşları

Tarih ve Hafıza: Eşyalar ve Peyzaj (Coğrafya)

Peter C Perdue

21H991

Neredeyse her dilde tarih kelimesinin iki anlamı vardır: geçmişte yaşanan olaylar ve sonradan bu olayların tekrar kurgulanmasıyla ortaya çıkan versiyon. İngilizcede bazen herşeyin çıplak haliyle yazılmış ‘vaka-i name ya da kronik olarak yazılmış tarihleri’ (chronicle) ve olayların açıklamalı veya olayların bir anlatıya çevrilmiş haliyle ‘tarihi’ birbirinden ayırıyoruz. Almanca’da tarih için ‘Geschichte’ ve kronikler için de Historie var. Çince’de ‘lishi’ ‘li’ [bir olayın kaydı] ve ‘schi’ [aslen resmi bir makam: saray tarihçisi; sonra da tarih için kullanılan kelime] kelimelerini birleştirir. Yani bütün tarihler her zaman hafızayı geçmişin kaydolan olaylarıyla birleştiriyor. Hafıza bireysel ya da toplumsal olabilir. Herkesin kişisel deneyimleri, birileriyle paylaşsın ya da paylaşılmasın, yoğundur: ben John F. Kennedy vurulduğunda tam olarak nerede olduğumu hatırlıyorum, aynı şekilde Challenger Mekiği düştüğünde de. Bu anılara inatla sarılırız. Bunlar bizim hayatlarımızın dayanak noktalarıdır. Başka biri bize bunların yanlış olduğunu söylediğinde güçlü bir direniş gösteririz. İşte profesyonel tarihçiler bu noktada insanların çok güvendikleri kendi yorumlarıyla çatıştıklarında zorlanıyorlar: bunlar ya ‘yurttaşlarının unutmak istedikleri profesyonel hatıralar oluyor’ [Eric Hobsbawm], ya da çok iyi bilinen olayların yeni yorumları. Tarih bir disiplin olarak geliyor, yani keşifler yapılıyor ve bakış açıları değişiyor [ilerliyor ya da daha iyi oluyorlar mı?]. Ama insanlar yaşlandıkça sabitleşen geçmiş hatıralarına sıkı sıkıya sarılırlar ve yeni jenerasyon onların bu efsaneleriyle uğraştıklarında rahatsız oluyorlar.

Eşyalar – belgeler, uçaklar, anıtlar, binalar, fotoğraflar ve hediyelik eşyalar – hafızayı sabitlemek için olağandışı güce sahiptirler. Doğal olarak fetiş objeleri oluyorlar, objelerle hiçbir bağı olmayan hatıraların muhafazaları ama kolektif bir arzuyu açığa çıkartan parçalar oluyorlar. Braudel olayları batık ve su üstünde yüzen enkaz gibi görür, sabun köpüğü izi, ama insanların bazı belirli olayları zamanın amansız aşındırmasına karşı korumaya yönelik derin kolektif bir ihtiyaçları var. Ancak kolektif bir hatırayı korumak demek onu radikal bir şekilde basitleştirmek demektir. İki kişi aynı deneyimi paylaşamaz: bunu yapmanın tek yolu soyut, basit ve dramatik olmaya hem fikir olmaktır. Dolayısıyla efsaneler tarihin üzerinde bir hakimiyete sahiptirler.

En erken tarihçilerden Yunanlı Thucydides veya Çinli Sima Qian mesleklerini mitolojilerin karşısında tanımladılar. Doğuşundan beri tarihçiler kendilerini akıntıya karşı çabaladılar. Onların işi insanların içlerini rahatlatmak değil. Haydan White, *Metatarih*'de bütün tarihçi ve sosyal kuramcılarının belirgin bazı anlatı türlerinde yazdıklarını söylüyor ve edebi eleştirmen Northrop Frye'in izinden giderek bunları dört kategoriye ayırıyor: romantik, komik, trajik ve ironik (istihzalı). Mesela Michelet [ki Joan D'Arc mitinin oluşmasında çok payı var] romantik türde yazıyordu: tek bir kahramanın maceralarını izleyen bir tür [ya bir birey ya da bir milletin kollektif kaderi olabilir]. Neredeyse tüm milliyetçi tarih bu anlatım türünü kullanıyor.

Marx ise zıt güçlerin kaçınılmaz çatışmasına ve yer veren ve altında bazı yazgıların bulunduğu trajik bir perspektife sahipti. White'a göre modern tarihçilerin neredeyse hepsi ise ironik anlatım türünü kullanıyor. İronik yazıda gözlemci üzerine çalıştığı/yazdığı kişilerden daha geniş bir perspektife sahiptir; onlar tam olarak ne yaptıklarını bilmiyorlar ancak yazar daha fazlasını biliyor ve aktörlere acı dolu ['bu ölümlüler de ne ahmak oluyorlar!'] bakabilir ya da sempati duyabilirler. Bu oldukça doğal, çünkü geçmişe belli bir mesafeden bakarız; yani o günün aktörlerinin gördüğü gibi görmüyoruz o zamanı. Tarihsel analizin gücünün çoğu ve tek avantajı da zaman içinde elde edilen bu mesafedir. Tabii ki tarihçilerin onlara sokakta dolaşan insanlardan daha fazla avantaj sağlayan tek set, tutarlı ve mantıklı modelleri yok. Bize yardımcı olan tek avantajımız ise öznelerimizin çoğunun ölü olduklarından emin olmamızdır.

Ancak popüler, resmi ve milli tarihlerin neredeyse tamamı romantik anlatım türünü kullanır. Bu türde hikayeler büyük macera, dramatik serüvenler ve kahramanlık mücadeleleri olarak ve muhteşem sonlar üzerine yazılır. Takriben tüm popüler roman ve filmler aynı türdedirler. [Bu arada 'Titanik' filmi bir klasik anlamda bir trajedi değil romansdır (aşk temasında).] Çoğunlukla aslında milli tarihler romansın uç biçimi olan melodramı kullanır. Bu tür tarihler her türlü çatışmayı ve savaşı keskin birbirinden ayrılan ikili bir kavgaya çevirir: biri siyah bir beyaz. İyi kötüyle çarpışır ve büyük muharebelerden sonra iyi kazanır. Bu efsanede belirsizliğe, tereddütlere, kuşkuya ve karışık motivasyonlara yer yoktur. Ancak aslında tam da tarihçilerin insanoğlunun kararları ve tavırlarını bulduğu bu orta yerlerdir.

Enola Gay (Hiroşima'yı bombalayan uçak) küratörleri tam da bu çatışmanın içine yanlış bir zamanda daldılar. Gerçekten de dengeli ve kapsamlı bir anlatım çıkardılar. Ancak gaziler ve onların sağ kanat destekçileri II. Dünya Savaşı'nın melodramatik haçlı ordusu versiyonunu görmek istiyorlardı: başka bir sorgulamaya yer vermeyen 'iyi bir savaştı' yorumuna. Uçağın

kendisi birçok yoruma açıktı: teknolojinin zaferi olabilir veya sorunlu nükleer çağın resmi olarak başlamasının sembolü. [eğer Sovyetler Birliği'nin çökmesinin Soğuk Savaş'taki silahlanma yarışının eli kulağında kıyametine bir son verdiğini düşünen olduysa Hindistan ve Pakistan arasındaki sürtüşmenin Pandora'nın kutusunun tekrar açıldığını kabul etmeleri gerekiyor; 11 Eylül saldırısı da buna ilave]. Sergiyi atom bombasının atılmasının birçok yorumunu engellemek için sadece uçak üzerine odaklamak kendi başına nafile bir çabaydı. [Derrida'ya göre biz bunu her metin için yapıyoruz: akla uygun hale gelebilmesi ve anlamlı olabilmesi için anlamların durdurulamaz çoğalmalarını engelliyoruz]. Ama bugün Hava ve Uzay Müzesindeki [Smithsonian Enstitüsünün Washington'daki müzelerinden biri] sakatlanmış bu uçak sergisine bakan herkes yine de atom bombasını sorgular. Aslına bakılırsa serginin en can alıcı noktalarından biri olan bombayı atan pilot ile görüşme bunun ne kadar gerekli bir eylem olduğuna dair savunmalarla doludur. Fakat neye karşı bu savunmaları yapıyorlar? Öteki taraf hiç sunulmuyor, yani burada gizemini koruyan oldukça yoğun bir 'namevcut bir mevcudiyet' var. Halihazırdaki Enola Gay sergisi yorumlayıcı açılımların amansız sürecini durdurmanın başarısız çabalarıdır.

Sonunda son sözü tarihçiler söyleyecek. Her zaman öyle oldu. Reagan ve Bush artık yoklar ve Smithsonian'a saldıran Kongre üyelerinin de gündemi başka konulara kaydı. Ama geçmişten gerçekten kendi içinde önemseyenler konuyu hala tartışıyor. Linenthal, ve diğerleri, burada hikayenin aslının zaten yeterli derinliği olduğunu ve dolayısıyla sadece politik bir ajandaya araç olmaması gerektiğini savunuyorlar. Sonuç olarak kaçınılmaz biçimde Enola Gay hadisesinin kendisi de tarih oldu ve aynı analiz araçlarına tabi tutuluyor. Tarihçiler bugünü etkilemek için fazla birşey yapamazlar ama iş geçmişe geldiğinde sonunda hep biz kazanırız.

Ya da kazanıyor muyuz? Mekan ve eşyalar her zaman kutsal mevkiye, haç ziyaret yerine, ululamaya ve turizme dönüşür. Bir şeyi kutsama onu bir mihraba yerleştirmektir [Milli Arşivdeki Bağımsızlık Bildirgesi gibi], ona derin bir saygıyla tapınma ve ona karşı bir duygusal bağ geliştirmeyi içerir [P. Maier]. Orta Çağ'da azizlerin eski kemiklerine saygı gösteriliyordu; şimdiyse bunlar uçaklar, belgeler ve spor ile ilgili hatırlanmaya değer şeyler [bkz beyzbol, vs., Halls of Fame (NBA teknik direktörlerin belli kriterler doğrultusunda aldıkları puanlara göre sıralayan liste)], bunların yanı sıra savaş alanları, abideler, ve hatta korunmuş (mumyalanmış) vücutlar (Çin ve Rusya'da). Simon Schama'nın dolambaçlı kişisel anlatımı doğal peyzaj ve manzaraların farklı kültürlerde ne kadar değişik sembolik yorumlamaya açık olduğunu gösteriyor. Onu kaygılandıran şey eleştirel düşüncenin ne kadar da çabuk efsanelere yer verdiğidir: Nazilerin orman kültü daha karanlık duyguların lehine

aklı [fazlasıyla Fransız ve fazlasıyla medeni bulmuşlardır] kasten reddetmiştir. Heidegger modern hayatın şehrli medeniyetini reddettiği için ormanda küçük bir kulübede yaşıyordu. Ancak ilerlemeci akımlar da doğa mitlerinden çıkıyorlar. Çevreci akımların çoğu el değmemiş doğa efsanelerinden ya da yerlilerin ne kadar da doğaya yakın olduğu düşüncesinden besleniyor. Bu efsanevi düşünceleri eğer küçümsesek modern endüstriyel toplum eleştirilerinin sağlam zeminini de yok etmiş mi oluruz?

Post-modernizm birçok yönden haksız yere eleştirilse de aslında düşüncenin altında yatan ciddi bir politik eleştiri var. Modern medya bizim tüm şahsi arzularımızı yerine getirecek sanal dünyalar yarattığını iddia ediyor; ancak biz hala sabit mekanlara bağlı topluluklara bağlı bir materyal dünyada yaşıyoruz. Kapital, kaynaklar ve teknoloji son derece hareketli olabilir ama işgücü henüz tamamıyla zeminden kopmuş değil. Uç noktalarda post modern hareketliliğin gelişmesi, kendimizin çizdiği kimlikler, ve parçalı toplumlar bizi James Clifford'un söylediği gibi hiç kimsenin uzun süreli kalmak istemediği 'kültürün havaalanı transit yolcu salonlarına' iter. Modern hayatın oldukça huzursuz edici güçlerine kendimize kutsal alanlar yaratarak karşı geliyoruz. Yer ve eşyaların her zaman insan eyleminin içinde yaşadıklarıyla ilgili gerçek bir tarihsel bilinç geliştirip ve yine de onlara bir tutkuyla sahip çıkmayı başarabilir miyiz? Tarihçiler birer fetişist olmadan koruyucu olabilirler.

Referanslar:

James Clifford, *The Predicament of Culture: twentieth-century ethnography, literature, and art* (Cambridge, Mass, 1988).

Edward Linenthal, *History Wars: the Enola Gay and other battles for the American past* (New York, 1996).

Edward Linenthal, *Sacred Ground: Americans and their Battlefields* (Urbana, 1991).

Pauline Maier, *American Scripture: The Making of the Declaration of Independence* (New York, 1997).

Pierre Nora, *Les Lieux de Memoire* (Paris, 1984). [Girişin İngilizce çevirisi "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire," *Representations*, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory. (Bahar, 1989), pp. 7-24.]

Simon Schama, *Landscape and Memory* (New York, 1995).